

Шипотілова О.П.

УДК 329(477) "19" НРУ

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ
НА МИКОЛАЇВЩИНІ (1989-1996 РР.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Постановка наукової проблеми та її значення. Фактично до кінця 1990-х років ХХ століття інтерес вітчизняних дослідників до вивчення історії Народного Руху України був не досить великим і мав суто прикладний характер, пов'язаний з аналізом сучасного політичного процесу. Але згодом, наукова думка поступово нагромадила потенціал вивчення національно-духовного відродження українського народу наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., державотворчих процесів в Україні після розпаду СРСР, формування та діяльності політичної опозиції в період «перебудови» і здобуття української національної державності. При цьому основна увага концентрувалася на аналізі діяльності НРУ в цілому, однак поза увагою залишалися особливості крайових та районних структур організації.

Тому, в наш час залишається актуальним вивчення питання регіонального напрямку роботи Руху – а саме, громадсько-політичної діяльності Миколаївської крайової організації НРУ. Потреба в комплексному дослідженні вказаної проблеми обумовлена станом наукової розробки.

Метою даного дослідження є об'єктивний аналіз історіографії питання громадсько-політичної діяльності Миколаївської крайової організації Народного Руху починаючи з 1989 р., тобто із заснування осередку в області, до прийняття основного закону України Конституції від 28 червня 1996 р.

Серед перших праць, які присвячені вивченню піднесення суспільно-політичного руху, становленню багатопартійності є монографії Олексія Гараня [1]. Являючись істориком-політологом, одним з учасників перших київських політичних об'єднань, він розмірковує у своїх книгах над питаннями зародження Руху, основними його тенденціями у політиці, а також підвалинами багатопартійної системи в Україні. Праці О. Гараня вносять вагомий вклад у розробку важливих та актуальних питань історії української суспільно-політичної думки на початку 90-х років ХХ ст., таким чином є помітним явищем у вітчизняній історіографії.

Наступною цікавою монографією, яка висвітлює питання створення організації, є робота Володимира Ковтуна «Історія Народного Руху України» [2]. Автор у ті часи був політичним оглядачем «Народної газети», тому достатньо близько стояв до процесу заснування Руху, про що свідчить його робота, яка має ознаки видання мемуарного характеру. У книзі подано великий фактичний матеріал, однак деякі судження автора є досить суперечливими. Наприклад, він здебільшого віддзеркалює роль «письменницького крила» та доволі критично характеризує позицію, яку у 1989 р. займали члени УГС.

У контексті наукової проблеми цінною є праця Григорія Гончарука «Народний Рух України: Історія» [3], де здійснено першу спробу комплексного вивчення НРУ, простежено основні етапи створення та розвитку організації, її зміцнення, а також ним переосмислена роль деяких дійових персонажів. Автор роботи вперше використав документи та матеріали архіву Миколаївської крайової організації НРУ, що становить особливу цікавість для дослідження [4, с. 219].

Модернізаційний контекст національно-демократичного руху помітний у монографії Олександра Бойка «Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку», в якій події зазначеного періоду, а разом із ними національно-демократичний рух, розглянуто в контексті радикальних політичних змін в Україні [5, с. 261]. Історичні аспекти новітньої політичної історії України, багатопартійності та створення політичної опозиції, ролі НРУ в суспільно-політичному житті України подав і Володимир Литвин [6].

З-поміж інших треба виділити працю Юрія Діденка [7], в якій розкривається багатогранна діяльність НРУ впродовж 1989-2002 років зі створення законодавчої бази української державності до втілення програмових положень Руху в державотворчий процес України. Також, зроблено аналіз історико-політичних та ідеологічних основ внеску в формування законодавчого поля України депутатами, фракцією НРУ, їх вплив на подальше формування та становлення українського парламентаризму в умовах будівництва незалежної держави.

В колективній монографії Олени Шановської та Григорія Гончарука [8] подається аналіз теорії формування та розвитку української нації, простежуються генезис національного відродження в документах і діяльності Руху, характеризуються витоки національної програми НРУ та його змагання за демократичне вирішення національного питання в процесі розбудови незалежної держави.

В 2008 р. була опублікована праця Володимира Піпаша, в якій досліджується громадсько-політична діяльність Закарпатської крайової організації НРУ [9]. Автор заперечує погляд, що державна незалежність «дісталася» українцям майже випадково, безкровно, без якоїсь значної боротьби, внаслідок «збігу обставин». Він доводить, що це було закономірним результатом багатовікових змагань українців, у т. ч. закарпатців, за власну державу, а відбулося, передусім, завдяки діяльності широкої громадсько-політичної організації Народного Руху України, який на зламі 80-90-х років минулого століття об'єднав широкі, патріотично налаштовані маси українського суспільства.

Особливе місце в історіографії даного питання займають монографії представників англійської української діаспори П. Магочі, Б. Кравченка, Р. Шпорлюка, О. Мотилія, Д. Квітковського [10] та ін. В них висвітлюються ідеї державотворення в Україні, розглядаються чинники, які впливали на піднесення українського національно-визвольного руху, аналізуються політичні та економічні фактори суспільно-політичних змін кінця 1989 – початку 1991 рр. тощо. Важливо зазначити, що зарубіжні українознавці, котрі

аналізували проблеми національно-демократичного руху, часто обстоювали збалансованіші погляди, ніж частина вітчизняних дослідників й особливо публіцистів, які обіймали в період “перебудови” радикальні позиції зліва або справа.

Серед видань української діаспори слід відзначити монографію Анатолія Камінського [11], яка насичена величезним фактичним матеріалом. Він у 1980-х р. був керівником українського відділу Радіо “Свобода” в Мюнхені і мав тривалий доступ до офіційних радянських публікацій. Це дало авторові можливість зібрати в одній книзі детальну інформацію про наслідки в Україні революції згори, яку ініціював М.С. Горбачов: про відродження громадської думки, про генезу і діяльність неформальних організацій, передусім таких, як Українська Гельсінська Спілка та Народний Рух України, про хід та результати виборчих кампаній 1989 та 1990 рр.

Серед монографічних видань цінним історіографічним доробком є дисертаційні роботи вітчизняних дослідників, які ми назвемо у хронологічній послідовності за їх виходом. Першим здобув ступінь кандидата наук на ниві рухівської історії О.З. Бураковський, який висвітлює історію Ради Національностей НРУ, її роль в сучасних державотворчих процесах, динаміку міжнародних відносин до і після 1 грудня 1991 р. [12] Другою кандидатською дисертацією, що зійшла на рухівському ґрунті, стало дослідження Олени Шановської «Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989-1996 рр.)» [13].

Наступним дослідженням стали здобутки М.Г. Тиского [14], який розглянув передумови виникнення НРУ, створення Волинської крайової організації та діяльність цього громадсько-політичного об'єднання. В 2006 р. Сергій Бондаренко захистив четверту дисертаційну роботу з рухівської теми [15].

Слід зазначити важливий внесок колективу кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету в розробку рухівської тематики. Під керівництвом доктора історичних наук, професора Григорія Гончарука тема дослідження історії Руху стала кафедральною. Саме, на цій базі були виконані роботи О.А. Шановської, О.В. Мардаренко, С.Л. Овсієнка, Ю.В. Діденка, Н.М. Кіндрачук. Молоде покоління аспірантів кафедри надалі продовжує розробляти дану проблематику.

Особливе місце в українській історичній науці займають наукові праці та матеріали, вміщені в фахових виданнях, суспільно-політичних журналах таких, як наприклад “Український історичний журнал”, “Інтелігенція і влада”, “Розбудова держави”, “Людина і політика” та ін., де даються багатоаспектні характеристики партій, громадських рухів, зокрема Народного Руху України, як національно-демократичного.

Окрім того, в своїх наукових статтях ряд науковців присвятили увагу регіональному аспекту вивчення діяльності Народного Руху. Так, М. Тиский досліджує історію виникнення НРУ на Волині [16], В. Барцьось розглядає питання Руху на Вінниччині [17], С. Адамович вивчає історію Народного Руху на Донбасі [18], О. Половина, В. Шанда – історія НРУ на Криворіжжі [19].

У контексті проблеми заслуговують на увагу матеріали всеукраїнських наукових конференцій з проблем виникнення, становлення Народного Руху України, його ролі в національно-демократичних перетвореннях в Україні. Фактично на конференції 1994 р. було покладено початок науковій дискусії з питання утвердження Руху на Миколаївщині. Дослідники відмітили важливість діяльності Миколаївської крайової організації в становленні української державності в регіоні [20]. На конференції 2001 р. член Миколаївської крайової організації НРУ Олександр Малицький порушив питання щодо релігійного та міжконфесійного напрямків роботи миколаївських рухівців [21]. Під час роботи сьомої конференції Микола Шитюк підняв тему дослідження ролі Миколаївської обласної організації Народного Руху України в ушануванні та висвітленні голодомору 1932-1933 рр. [22]. На конференції 25-26 травня 2011 р. членами крайового Руху були висвітлені нові сторінки історії НРУ на Миколаївщині. Так, Н. Зінкевич розглянула напрямок видавничої справи Руху – найстарший партійний тижневик «Український південь» [23], Г. Савченко визначив роль особистості – Бориса Мороза члена НРУ в розбудові рухівських структур [24].

Окремим історіографічним доробком для написання дослідження слугували праці, які присвячені регіональному аспекту становлення багатопартійності на Миколаївщині та ідеї заснування НРУ. Так, в своїй праці Микола Шитюк виділяє основні причини виникнення неформальних об'єднань області, які стали першими провісниками українсько-національного відродження у зрусифікованому регіоні [25]. Він також характеризує етап заснування Миколаївської крайової організації НРУ, її організаційну структуру, основні напрямки партійної роботи.

У 2002 р. була опублікована колективна монографія під загальною редакцією М. Шитюка «Миколаївщина: літопис історичних подій» [26], в якій дослідник Є.Г. Горбуров присвятив окремий розділ вивченню історії політичних партій та громадських об'єднань Миколаївської області. Стосовно, Крайового Руху він зазначає її структурну організацію, програмні цілі, загальну кількість членів, друкований орган та ін. [27]

Ще в одній колективній роботі миколаївський історик В.П. Шкварець відкреслює, що незважаючи на значні економічні труднощі, погіршення матеріального становища людей, політичне життя на Миколаївщині виривало, особливо це проявилось у виникненні різноманітних суспільно-політичних рухів, організацій, об'єднань. Він наголошує, що однією з перших таких організацій саме стала Миколаївська крайова організація Руху, яка керувалась загальноукраїнською програмою і статутом, ставила перед собою головне завдання – боротьбу за вихід України із складу Союзу [28].

Вагомою працею в розробці проблем становлення та діяльності політичних партій в області є монографія дослідниці Олени Яцунської [29]. Авторка чітко відмічає важливість громадсько-політичної роботи миколаївських рухівців на теренах регіону.

Таким чином, аналізуючи наявний комплекс літератури, можемо відзначити, що фактично немає праці, в якій було б систематично, всесторонньо вивчена громадсько-політична діяльність Народного Руху України на Миколаївщині (1989-1996 рр.). В поле зору науковців потрапили тільки окремі аспекти роботи рухівців Миколаївської крайової організації НРУ в умовах розпаду СРСР. Дослідники у своїх роботах присвятили увагу питанню вивчення історії Народного Руху в цілому, а поза їх увагою залишилися достатньо важливі аспекти діяльності крайових та районних структур Руху, які потребують детального наукового вивчення.

Джерела та література:

1. Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності / О. В. Гарань. – К. : Вид-во т-ва «Знання» України, 1992. – 48 с. – (Сер. 1 «Час»; № 1); Гарань О. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. – К. : Либідь, 1993. – 198 с.
2. Ковтун В. Історія Народного Руху України / В. Ковтун. – К. : Факт, 1999. – 407 с.
3. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія / Г. І. Гончарук. – Одеса : Астропринт, 1997. – 380 с.: іл.
4. Там само.
5. Бойко О. Д. Україна в 1985-1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку : монографія / О. Д. Бойко. – К. : ПІЕНД, 2002. – 306 с.
6. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці / В. Литвин. – К. : Абрис, 1994. – 495 с.; Литвин В. Україна: політика, політики, власть (На фоні політичного портрета Л. Кравчука) / В. Литвин. – К. : Альтернативи, 1997. – 340 с.
7. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989-2002 рр.) : монографія / Ю. В. Діденко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 176 с.
8. Гончарук Г. І. Національна ідея і Народний Рух України : монографія / Г. І. Гончарук, О. А. Шановська. – Одеса : Астропринт, 2004. – 172 с.
9. Піпаш В. В. Народний Рух України як форма національно-визвольної боротьби українців на зламі 80-90-х років ХХ століття: закарпатський регіональний аспект : монографія / В. В. Піпаш. – Ужгород : Гражда, 2008. – 216 с.: іл.
10. Magocsi P. R. History of Ukraine / P. R. Magocsi. – Seattle : University of Washington press, 1996. – 784 p.; Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко. – К. : Основи, 1997. – 423 с.; Шпорлюк Р. Імперія та нації / Р. Шпорлюк; [пер. укр.]. – К. : Дух і Літера, 2000. – 354 с.; Motyl Alexander J. Sovietology, rationality, nationality: coming to grips with nationalism in the USSA / Motyl Alexander J. – N. Y. : Columbia University Press. – 264 p.; Квітковський Д. Боротьба за українську ідею : зб. публіц. творів / Д. Квітковський; упоряд. і ред. В. Верига. – Дейтройт, Нью-Йорк, Торонто, 1993. – 604 с.
11. Камінський А. На перехідному етапі: “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні / А. Камінський. – Мюнхен : Укр. вільний ун-т, 1990. – 623 с.
12. Бураковський О. З. Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989-1993 роки. Політологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02: «Політологія» / О. З. Бураковський. – К., 1999. – 21 с.
13. Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989-1996 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. А. Шановська. – Одеса, 2003. – 208 с.
14. Тиский М. Г. Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80–90-х років : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01: «Історія України» / М. Г. Тиский. – Львів, 2005. – 21 с.
15. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х-на початку 90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01: «Історія України» / С. В. Бондаренко. – Чернівці, 2006. – 21 с.
16. Тиский М. Г. Зародження та діяльність Народного Руху на Волині (1989-1990 рр.) / М. Г. Тиский // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки / Ін-т історії України НАН України. – К., 2004. – Вип. 11. – С. 461-471.
17. Барцьось В. Народний Рух України на Вінниччині (1988-1991 рр.) / В. Барцьось // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28-29 травня 2009 р.). – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 17-24.
18. Адамович С. Діяльність Народного Руху України на Донбасі в умовах здобуття Україною незалежності / С. Адамович // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28-29 травня 2009 р.). – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 12-16.
19. Половина О. До історії НРУ на Криворіжжі / О. Половина, В. Шанда // Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доповідей Першої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14-16 вересня 1994 р.). – К., 1994. – С. 24-26.
20. Друмов В. І. Народний Рух за утвердження державності на Миколаївщині / В. І. Друмов, Л. М. Цимбал // Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доповідей Першої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14-16 вересня 1994 р.). – К., 1994. – С. 33-35.

21. Малицький О. Роль Руху у становленні новітньої України (не помічений аспект програми руху) / О. Малицький // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали четвертої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 14-15 вересня 2000 р.). – Одеса : Астропринт, 2000. – С. 70-73.
22. Шитюк М. М. Роль Миколаївської обласної організації Народного Руху України в ушануванні, дослідженні та висвітленні голодомору 1932-1933 років / М. М. Шитюк // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали сьомої Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28-29 травня 2009 р.). – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 233-235.
23. Зінкевич Н. Я. «Український південь» – найстарший партійний тижневик України / Н. Я. Зінкевич // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукр. наук. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України (м. Одеса, 25-26 травня 2011 р.). – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 136-143.
24. Савченко Г. Б. Роль в розбудові рухівських структур на Миколаївщині – Борис Мороз / Г. Б. Савченко // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукр. наук. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України (м. Одеса, 25-26 травня 2011 р.). – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 365-371.
25. Шитюк М. М. Політична палітра сучасної Миколаївщини / М. М. Шитюк // Повне зібрання наукових праць : т. 3 / М. М. Шитюк. – Миколаїв, 2010. – 493 с.
26. Миколаївщина: літопис історичних подій / за заг. ред. М. М. Шитюк. – Херсон : Олді-плюс, 2002. – 712 с.
27. Горбуров Є. Г. Політична палітра сучасної Миколаївщини / Є. Г. Горбуров // Миколаївщина: літопис історичних подій / за заг. ред. М. М. Шитюк. – Херсон : Олді-плюс, 2002. – С. 562-617.
28. Шкварець В. П. Повоєнна та сучасна Миколаївщина : монографічне історико-краєзнавче дослідження / В. П. Шкварець, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров. – Миколаїв : Шамрай, 2008. – 300 с.
29. Яцунская Е. А. Николаев от перестройки к независимости : историко-политический анализ / Е. А. Яцунская. – Николаев : ВАРТ; Шамрай, 2008. – 324 с., 16 с. ил.